

VIKTOR KUDELKA

JAN KOLLÁR A SRBOVÉ

Tato stať si neklade za cíl rozhojnit novými příspěvky dosud známý materiál o Kollárových vztazích k *srbskému* obrození. Zdá se ostatně pravděpodobné, že vzhledem k rozsáhlé a bohaté literatuře předmětu bylo už toto téma zpracováno materiálově vyčerpávajícím způsobem a že další heuristický průzkum bude moci po této stránce jen stěží dodat ještě něco podstatnějšího. Přesto však se domnívám, že i bez případných archivních objevů, na základě jen známého materiálu, bude možno osvětlit ledacos nově, jestliže se při studiu Kollárova vztahu k srbskému obrození neomezíme jenom na zjišťování vzájemných spojitostí (jak činilo namnoze starší bádání), ale jestliže budeme hledat odpověď na otázky, které jsou spjaty se samou podstatou společenského a literárního procesu obrozené doby.

Třebaže vzhledem k rozsahu i povaze Kollárova zájmu o jednotlivé jihoslovenské národy a jejich slovesnou tvorbu nebyl Kollár ústřední postavou česko-slovensko-jihoslovenských kulturních styků za obrození, jeho básnická i teoreticko-programová formulace slovanství měla díky své přístupnosti a básnický heslovitému zjednodušení neobyčejný dosah i na slovanském jihu a zjednávala mu tam mnohem větší publicitu, než jaké se dostalo například spisům Šafařkovým, Čelakovského nebo Dobrovského, jakkoli byla vědecká hodnota těchto spisů s Kollárovým dílem nesoiměřitelná. Nadto pak samo mezigenerační postavení Jana Kollára, zvláštní povaha jeho díla, které vznikalo na předělu společenského i literárního vývoje a zvláště výrazné obrazlo ideologické rozpory, umožňuje, aby na Kollárových vztazích k slovanskému jihu byla zčásti postižena i problematika obecnější: jak totiž spolu s procesem rozvíjejícího se kapitalismu probíhal u Srbů, Charvátů i Slovinců jejich vývoj k národní individualitě; v oblasti literatury samé pak otázky vzniku a vývoje romantismu i jeho národní specifčnosti. Neboť osudy Kollárova díla na slovanském jihu utvářely se v podstatě právě v souladu s těmito základními vývojovými tendencemi, sociálně politickými i specificky slovesnými.

Podobně jako u Slovinců, nebylo ani Kollárovo působení mezi Srby jednotné, nýbrž utvářelo se od samých počátků v několika prostředích, jejichž poměry ekonomicko-sociální, politické i kulturní se navzájem značně lišily. Kollárův příchod do Pešti na podzim roku 1819 zastihl Srby v historické situaci, kdy následkem nepříznivých podmínek předchozího dějinného vývoje byl jejich národně politický i kulturní život stále ještě rozdělen do několika oblastí, z nichž každá náležela nadto do jiné sféry politického a mocenského vlivu. Proto také měla do značné míry i svou vlastní obrozenou problematiku, své vlastní naléhavé potřeby a úkoly. Jiné problémy a úkoly měli *Srbové v osvobozeném knížectví*, kde bylo i po dvojím protitureckém povstání (1804, 1815) nutno bojovat o úplnou státní nezávislost, později, za střídavé vlády dynastie Karadjordů a Obrenovićů, zase o možnosti vnitřní svobody občanské; před jinými úkoly a problémy stáli *Srbové v Uhrách*, vystaveni nebezpečí rakouského státního centralismu a pokusům germanizačním i maďarizačním; jiná byla proble-

matika Srbů žijících v Černé Hoře — a konečně jiná zase situace srbské menšiny v Dalmácii, jejíž svobodný rozvoj národnostní (podobně jako u dalmatských Charvátů) neustále ohrožoval živel italský, třebaže početně mnohem slabší.

Avšak na rozdíl od Slovinců neprojevoval se mezi jednotlivými srbskými oblastmi vzájemný antagonismus v obrozenské činnosti. Jakkoli žily jednotlivé části srbského společenství především svými nejbližšími problémy a potřebami, přece jen nikdy neztratily ze zřetele povědomí národního celku, srbské národní jednoty, jejíž možnost se zejména po roce 1815 stávala čím dál reálnější. V zájmu této budoucí národní jednoty všech Srbů rozvíjela se naopak mezi jednotlivými oblastmi vzájemná součinnost a spolupráce. Tak v letech po vítězném konci druhého protitureckého povstání odcházejí mnozí uherští Srbové do osvobozeného knížectví, aby tam pomáhali organizovat kulturní a osvětovou činnost (například Jovan Sterija Popović, J. Hadžić-Svetić, J. Vujić, D. Davidović, J. Stojić, Dj. Maletić a jiní); většina z nich se účinně podílela i na zakládání školských a vědeckých institucí, nebo se stala redaktory, popřípadě alespoň spolupracovníky časopisů v Srbsku. A naopak Srbové z knížectví a Černé Hory poskytovali zase morální podporu i materiální pomoc srbskému obyvatelstvu žijícímu v cizím prostředí.¹

Také mezi Srby ovšem docházelo za obrození nejen k četným názorovým neshodám a rozporům, nýbrž i k otevřeným ideologickým srážkám; ty však nebyly jako u Slovinců motivovány rozdílnou teritoriální příslušností. Vyplývaly spíše z odlišného pojetí obrozenské činnosti, jejího smyslu i společenského dosahu. Přes svůj zdánlivě jen filologicko-učenecký ráz měly hlubší smysl společensko třídní, jak ostatně ukázalo jejich vyústění v událostech z revolučních let 1848-1849.

Takového rázu a smyslu byl především sám ústřední kulturně politický konflikt doby: dlouholetý boj o prosazení jednotného spisovného jazyka na základě lidové štokavštiny — boj mezi Vukem Stefanovićem Karadžićem a rozmanitými odpůrci jeho jazykově literárních reforem, ať už se tyto odpůrci rekrutovali z řad pravoslavného srbského duchovenstva v Uhrách (v jejich čele stál mitropolita Stefan Stratimirović, ať — zejména v pozdějších letech — z okruhu konzervativních spisovatelů, sdružených okolo Matice srbské (nejradikálnějším odpůrcem byl spisovatel Jovan Hadžić-Svetić), ať konečně i z významných činitelů v srbském knížectví.² Vukův boj za uplatňování lidové štokavštiny jakožto spisovného

¹ Srov. Miodrag Popović, *Jedna pesma i jedna epoha*. Članci i studije, Beograd 1954, zvl. kapitoly *U Srbiji do Branka i Njegoša*, str. 73—113; *Sterija i Beograd*, str. 162—170.

² Srov. A. Belić, *Vukova borba za narodni i književni jezik*. Rasprave i predavanja, Beograd 1948, zvl. kapitoly: *Utišak Vukove reforme u Vojvodini i njegovim protivnicima* (10); *Stvaranje opozicije prema Vuku posle Srpskog rječnika*. Djordje Magarašević, *Jovan Hadžić i Matica srpska* (12); *Neuspeli pokušaji prenošenja Vukova rada u Srbiju* (13). — Srov. též Krešimir Georgijević, *Vuk i Stratimirović*, *Letopis Matice srpske*, knj. 361, 1947. — Srov. dále *Vuk Karadžić in njegova doba*. Zbornik člankov, Ljubljana 1948, zvl.: Radovan Lalić, *Vuk Karadžić — velik graditelj srpske kulture*, str. 5—10; Milan Bogdanović, *Do Vuka in od Vuka*, str. 18—33.

jazyka a lidové slovesnosti jako základu novodobého srbského písemnictví byl vítězně ukončen v polovině století, za účinné podpory mladého básníka Branka Radičevića a filologa Djury Daničića. Tzv. „*Književni dogovor*“ ve Vídni roku 1850 (podepsali jej mimo jiné Vuk, Daničić, I. Kukuljević, I. Mažuranić, D. Demeter, Fr. Miklošič), zaznamenal pak i jazykové literární sblížení srbo-charvatské.³

Kollárovo přímé působení týkalo se převážně Srbů *uherských*, kteří i po vítězném konci druhého protitureckého povstání a po vzniku srbského knížectví představovali kulturně nejvyspělejší a národně nejuvědomělejší složku národního společenství. V době předbřeznové byli Srbové z Uher vlastními nositeli novodobé osvěty a vzdělanosti. Jejich prostřednictvím seznamovali se pak s Kollárovým učením i Srbové žijící v Černé Hoře a v knížectví (zejména srbští studenti na bělehradském lyceu, organizovaní v letech 1847–1851 v *Družině srbské mládeže*).⁴ Kollárovo působení na Srby v Uhrách bylo umožněno už jeho častým osobním stykem s předními srbskými buditeli: Teodorem Pavlovičem, Pavlem Stamatovičem, Jovanem Pačićem, Josefem Milovukem, Simou Milutinovičem-Sarajlijou, Jovanem Subotičem, Dmitrijem Teodorovičem a jinými, méně významnými obrozenskými pracovníky.⁵ Přispívala k němu též korespondence s význačnými Srby té doby: s Vukem, J. Pačićem a prostřednictvím Vukovým i s Lukijanem Mušickým.⁶ Zvláště čilý styk udržoval Kollár po celá léta se srbskou mládeží studující v Pešti, jednom ze tří hlavních středisek obrozenské činnosti uherských Srbů v té době (vedle Nového Sadu a Sremských Karlovců). Kollár byl dokonce též členem studentského spolku *Srpsko književno društvo*, který roku 1833 založil v Pešti J. Milovuk; na zákrok metropolitů Stratimiroviče a maďarských úřadů byla však činnost spolku záhy zakázána.⁷ Tento osobní a písemný styk Kollárův s uherskými Srby trval po celých třicet let peštského pobytu – až do Kollárova odchodu na vídeňskou universitu počátkem roku 1849.

Když v polovině dvacátých let začal vycházet první významnější literární a vědecký časopis srbský – *Serbske letopisi* (v pozdějších letech jako „*Letopis Matice Srpske*“) – založený a redigovaný profesorem novosadského gymnasia G. Magaraševićem, za účinné spolupráce P. J. Šafařika, tehdy rovněž profesora na gymnasiu v Novém Sadě (od roku 1819 do roku 1833), pronik-

³ Srov. Franjo Poljanec, *Istorija srpskohrvatskog i slovenačkog književnog jezika*, Beograd 1940⁵, zvl. kap. *Bečki književni dogovor*, str. 147–150. – Srov. též A. Belić, *Oko našeg književnog jezika*, Beograd 1951, zvl. str. 197 n.

⁴ O Kollárově vlivu na bělehradskou „*Družinu mládeže srbské*“ srov. V. Paleček, *Přehled styků jihoslovanského a československého studentstva*, Slovanský přehled 19 (1927), str. 591–600.

⁵ O Kollárových osobních stycích s představiteli srbského obrození srov. Karel Paul, *Čtyři jihoslovanskí buditelé ve svých stycích s československými*, Slovanský sborník věnovaný ... prof. Františku Pastrnkovi, Praha 1929, str. 221–228. – Srov. dále Karel Paul, *Sima Milutinović kod Čeha i Slovaka*, Venac 9 (1924), str. 304–310. Vladan Nedić, *Sima Milutinović Sarajlija*, Beograd 1959, zvl. str. 140 n.

⁶ Srov. Julius Heidenreich, *Kollár a „nářečí ilyrské“*, Slovanská vzájemnost 1836–1936, Praha 1938, zvl. str. 97–98.

⁷ Srov. Jovan Škerlić, *Istorija nove srpske književnosti*, Beograd 1953³, str. 120.

lo Kollárovo dílo mezi Srby i v překladech. Tak jako většina pozdějších srbských časopisů, v Uhrách i v knížectví, vyznačoval se i Letopis Matice Srpske od samých počátků výraznou slovanskou orientací. Byla zdůrazněna redaktorem hned v prvním čísle: posláním Letopisu mělo být „sve, što se tiče slavenskog naroda od Jadranskog do Ledenog Mora, i od Baltičkog do Crnog Mora uopšte“.⁸ Konkrétním důkazem této slovanofilské linie listu byly hned v prvním svazku příspěvky Šafaříkovy,⁹ jakož i pravidelná rubrika „Slavenska literatura“. Široké slovanské zaměření si Letopis udržel i po Magaraševićově odchodu, za redakce J. Hadžiče-Svetiče (v letech 1830–1831), Pavla Stamatoviće (1831–1832), Teodora Pavloviće (1832–1841) a Jovana Subotiče (od roku 1841 dále).

Také většina ostatních srbských časopisů z let třicátých a čtyřicátých věnovala Slovanstvu značnou pozornost: *Serbskij narodnyj list* (1835–1847 v Pešti), *Peštansko-Budimskij Skoroteča* (1842–1844 v Pešti) a zejména *Podunavka* (1843–1848), která sice vycházela v Bělehradě, byla však vyplňována převážně příspěvky Srbů uherských. Zprávy o Slovanech a příspěvky se slovanskou tematikou (většinou však přeložené z němčiny) přinášely též srbské almanachy: *Srpska pčela* Pavla Stamatoviće (1830–1842 v Budíně), bělehradská *Uranija* Dim. Tirola (1837–1838), ilyrofilská *Bačka Vila* Petra Jovanoviće (1841, 1844–1845 v Novém Sadě) a *Golubica* (1839–1844 v Bělehradě) — nejlepší srbský almanach první poloviny 19. století.¹⁰

Kollárovo jméno se objevuje poprvé v Letopise r. 1826: ve třetím svazku je stručná zpráva o Kollárově Čítance.¹¹ V desátém svazku z roku následujícího je anonymní překlad několika znělek ze Slávy dcery.¹² Jsou to znělky milostné: 24. (*Maluj obraz...*), 48. (*Nikdy takým záře šarlatová*) a 79. (*Nejen ona růžokvětá líčka*). Jak ukázal už před lety Dj. S. Djordjević detailním rozborem, jde o překlady nevalné hodnoty; překladatel si patrně vypomáhal německým překladem z Musejniku na rok 1827.¹³ A pak následuje celkem plynulá řada kollárovských příspěvků — až téměř do konce let čtyřicátých: překlady dalších básní,¹⁴ úryvky z Kollárových

⁸ Srov. Nikola Radojčić, *Matica srpska i slovanska uzajamnost*, Matica srpska 1826–1926, Novi Sad 1927, str. 76 n.

⁹ Srov. P. J. Šafařík, *Pokolěňja Slavenskog naroda u III. desetini XIX. veka*, Serbske letopisi za god. 1825, sv. I., str. 51; *Karakter slavenskog naroda vooobšte*, ibid., str. 61.

¹⁰ Na německé předlohy většiny slovanských příspěvků, jež byly otiskovány v srbských časopisech třicátých a čtyřicátých let, upozorňuje Krešimir Georgijević ve studii *Kollárova ideja slovenske uzajamnosti kod Hrvata i Srba*, Slovanská vzájemnost 1836–1936, str. 63–95.

¹¹ Srov. *Čitanka anebo Kniha k Čtánj pro mládež* (od J. Kollára), 1825, Budim, LMS, knj. 3., 1825, str. 140–141.

¹² *Soneti G. Joanna Kollara*, prevedeni s češkog jezika, LMS, knj. 10., 1827, str. 89–91.

¹³ Srov. Djordje S. Djordjević, *Tri soneta Kolarova u srpskoj literaturi*, Strazilovo 6 (1893), str. 478–489.

¹⁴ *Sonet iz Slavi Dcere*. S češko-slovenskog, LMS, knj. 40., 1837, str. 65; *Povod Lipske* (Lajpcg). (Balada) od G. Joan Kollara. Preveo J. Pačić Kapetan, LMS, knj. 54, 1841, str. 103–105.

práci filologických a starožitnických,¹⁵ ukázky z Kollárových sbírek folklorních,¹⁶ překlady kázání atd.¹⁷ Letopis rovněž přinášel informace o nových Kollárových knihách a jejich recenze, většinou pochvalné, někdy přímo nadšené.¹⁸ Nejohledněnější z nich je Pavlovičova recenze spisu Slávy Bohyně z roku 1839.¹⁹

Také Serbskij narodnyj list, pozdější literární příloha Serbskih narodnih novina (1838–1849 v Pešti), věnoval hned od prvního ročníku pozornost Kollárovu dílu. V překladu svého redaktora T. Pavloviče otiskl v 25. a 26. čísle první verzi Kollárovy rozpravy o slovanské vzájemnosti.²⁰ Překlad je doprovázen dvěma básnickými pozdravy: „*Dič' se Tvojom slavom, slavni Kolare, pravedno. Od Tvoje nit' lepšie nit' ima slavnije slova Slavni svi, i same Slave slavna kćerca Te slave*“. Druhý pozdrav: „*Od Tebe slavnijeg ne imamo, o Kolare mi! Na koli Tvoji sve u rod iz sveta nosiš Slavjane; O dugo dakle i srećno Ti s nama srećnima šestvuj*“.²¹

Tento Pavlovičův překlad otištěný v Srbském národním listě už koncem roku 1835, je vlastně nejstarší známou redakcí Kollárovy rozpravy o slovanské vzájemnosti, neboť vyšel ještě dříve než česká verze publikovaná v Hronce až r. 1836. Srbové (a Charváti) seznámili se tak s Kollárovou rozpravou o slovanské vzájemnosti o něco dříve nežli sami Češi a Slováci (Gajova Danica přinesla „ilyrský“ překlad rozpravy už v červenci roku 1836).²²

Jak ukázal před lety Karel Paul²³ – a po něm i jiní badatelé (J. Heidenreich, K. Georgijevič, R. Brtáň, K. Rosenbaum)²⁴ – jsou mezi jednotlivými

¹⁵ O *imenu Srbu i njegovim otrodcima „Srb Trb“*. Iz Rozpravy o gmenách, počátkách i starožitnostech národa Slavského a geho kmenů od J. Kollara. Preveo P. Stamatović, LMS, knj. 27., 1831, str. 54–60; knj. 28., 1832, str. 19–27; knj. 29., 1832, str. 14–24. Kollár Ivan, *Slavenske literarne drevnosti*, LMS, knj. 53., 1840, str. 109–114. *Ústrojnost jezika slavenskog*. Od Ioanna Kollara (s Českosog), LMS, knj. 45, 1838, str. 36–64.

¹⁶ *Njeskoliko slavenski pesnica*. (Iz sobranija Kollarovog', S. I.), LMS, knj. 56, 1842, str. 64–72. *Njekoliko slovački narodni pesmica*. (Iz sobranija Kollarovog' Svezke I–II.), LMS, knj. 57., 1842, str. 93–105; knj. 58., 1842, str. 69–82; knj. 59., 1842, str. 65–82.

¹⁷ *Obraz Hristijanske Djeve*. Slovo na Dan Uspenija Bogorodice god. 1827 govorenne Joannom Kollarom... Preveo B..., LMS, knj. 22., 1830, str. 105–118.

¹⁸ Joann Kollár, *Rozprava o Gmenách, Počátkách a Starožitnostech národu Slavského a geho kmenů*, LMS, knj. 21., 1830, str. 130–132. Joann Kollár, *Objavljenje* (o „Narodnj Zpielwanky ili Pjaně swětské Slowáku w Uhrách“), LMS, knj. 38., str. 161–164.

¹⁹ T. Pavlovič, *Sláva Bohyně a původ gména Slavův čili Slavjanův od Jana Kollára*. W Pešti 1839, LMS, knj. 48., str. 1839, 31–48.

²⁰ Joann Kollár, *O Literarnoj (književnoj) zaimnosti medju narod i narečijama Slavenskim*. Preveo Teodor Pavlovič, SNL 1 (1835), str. 198–200, 203–206.

²¹ SNL 1 (1835), str. 200.

²² *O slovstvenoj uzajamnosti medju kolěni i narečji slavenskimi od Ivana Kolara*, Danica Hirska 2 (1836), str. 114–116, 117–120, 122–123.

²³ Srov. Karel Paul, *Teodor Pavlovič, Ljud. Gaj i Kollarova rasprava o slavenskoj književnoj uzajamnosti*, Slavica 9 (1930–1931), str. 81–84.

²⁴ Julius Heidenreich, *Kollár a „nářečí ilyrské“*, zvl. str. 121 n. Krešimir Georgijevič, *Kollarova ideja slovenske uzajamnosti kod Hrvata i Srba*, str. 71 n.

třemi texty (v Srbském národním listě, Danici a Hronce) dosti značné rozdily. Text otištěný v Srbském národním listě dostal Pavlovič v českém znění patrně přímo od Kollára, a přizpůsobil jej srbským čtenářům. Změny proti Hronce a Danici jsou provedeny téměř ve všech jedenácti paragrafech. Připomenu zde jen ty nejpřiznačnější. Tak v § 4. nahradil Pavlovič v Kollárově výpočtu „čtvera hlavnějších nářečí slovanských“ nářečí „ilyrské“ „srbským“; jméno „Srb“ a „srbský“ doplnil pak i v závěru paragrafu. V § 7., kde Kollár uvádí průkopníky slovanské vzájemnosti, je u Pavloviče za Vukovým jménem otazník — jistě proto, že Pavlovič patřil k odpůrcům Vukových reforem. Konečně v § 9. nahradil Pavlovič výraz „serbisovati“ výrazem „pohorvatiti“, což bylo vzhledem k celkovému kontextu přirozené: „Námítka některých, že tím budeme našu řeč ruisovati, polonisovati, serbisovati atd., jak sama v sobě neslavská jest, tak nič jen výsměch a opovertzenie zasluhuje. Co slavského jest kdekoli, to jest naše.“

Na základě konfrontace všech tří textů — z Hronky, Danice a Srbského národního listu — dospěl pak Karel Paul k závěru, že Pavlovič dostal od Kollára jiný text, než jak jej známe z otištění v Hronce; o tento pratext opíral se pak Kollár i ve své verzi německé.

Zájem o Kollárův program literární vzájemnosti slovanské neustal pak mezi Srby ani v pozdějších letech. Kalendář *Srpska pčela* redigovaný P. Stamatovićem, kterého Milan Prelog kdysi charakterizoval jako „najanosnijeg prijatelja slavenske uzajamnosti medju ugarskim Srbima“,²⁵ uveřejnil roku 1838 úryvky z Kollárovy rozpravy podle německého knižního vydání.²⁶ To zcela odpovídalo celkové orientaci Srbské včely, jejímu programu, který Stamatović formuloval už roku 1836: „... sve ono što nosi na sebi slavensko ime jeste i naše sopstveno, i svaka pojava u kojoj god slovenskoj književnosti jeste najblagozračniji cvet za sveopći vrt slovenske prosvete.“²⁷ O tři léta později přináší „Srbská včela“ i překlad kapitoly z Kollárova díla „Sláva Bohyně“.²⁸

Srbští čtenáři dočkali se i úplného překladu Kollárovy rozpravy o vzájemnosti. Podle německého vydání z roku 1837 (a nikoli podle vydání definitivního, které vyšlo r. 1844 v Lipsku, jak se mylně domníval Dj. S. Djordjević) pořídil jej D. Teodorović, někdejší redaktor časopisu Peštansko-Budimskij Skoroteča.²⁹ Kniha vyšla v Bělehradě r. 1845 — bez

Rudolf Brtáň, *Vznik, vývin a verzie Kollárovej rozpravy o literárnej vzájomnosti*, Lipt. S. Mikuláš 1942, zvl. str. 104 n. Karol Rosenbaum, *Ideový charakter Kollárových rozpráv o slovanskej vzájomnosti*, Bratislava 1954.

²⁵ Srov. Milan Prelog, *Slavenska renesansa 1780—1848*, Zagreb 1924, str. 121.

²⁶ *Slavenska književna uzajemnost (ot Joanna Kollara, s nemačkog)*, Srpska pčela 9 (1838), str. 82—89.

²⁷ Srpska pčela 7 (1836), str. 5.

²⁸ *Stechnosti i jednakosti u Indijskom i Slavenskom životu nalazećese*. (Iz Slava Bohyne Kollarove s Česskog.), Serpska pčela ili Novij Cvjetnik za godinu 1841. Godina 12, str. 98—103.

²⁹ Srov. Djordjevićovu studii *Kolar i srpska književnost*, Jan Kollár 1793—1852, Vídeň 1893, str. 285. Srov. korekturu Krešimira Georgijeviče ve studii *Kollárova ideja slovenske uzajamnosti kod Hrvata i Srba*, str. 78 n.

podstatnějších změn, oprav nebo doplňků.³⁰ Pouze na jednom místě, kde Kollár jmenuje význačné stoupence myšlenky slovanské vzájemnosti mezi Srby – Vuka a T. Pavloviće – připojil srbský překladatel poznámku: „Želeli bismo da se ove reči g. Sočinitelja u punom smislu potvrde“; učinil tak patrně proto, že jak Vuk, tak zejména T. Pavlović patřili k nejradikálšším odpůrcům ilyristu, což ovšem bylo v rozporu s Kollárovou koncepcí slovanské vzájemnosti. Jestliže Vuk vytýkal ilyrskému programu přílišnou abstraktnost, pro Pavloviće byl zásadně nepřijatelný, neboť ohrožoval srbskou národní individualitu, kterou Pavlović ztotožňoval s pravoslavným a slavenosrbským jazykem.

Teodorovićovu překladu dostalo se pochvalného uznání od redaktora časopisu Podunavka, který vycházel v Bělehradě.³¹ V kruzích Ilyrů však byl přijat s výhradami, jak mimo jiné dosvědčují tato slova Stanka Vraze: „Knjiga ova, kako sme razabrali, bila je odlučena za narod. No g. prevodilac sasvim je promašio cilj, jer posao mu je hrapav, jezik neprirodan, zamršen, dakle i za razum prostog naroda neprikladan.“³²

Srbské časopisy z třicátých a čtyřicátých let neponechávaly bez povšimnutí ani ostatní část Kollárova díla. Přinášely v překladech úryvky z Cestopisu (například Peštansko-Budimskij Skoroteča),³³ z Kollárových kázání (Letopis Matice Srpske),³⁴ z jeho spisů etymologických a starožitnických (Letopis).³⁵ Spolu s těmito ukázkami uveřejňovaly i mnoho článků informativních, kratších i obsírnějších, o Kollárovi a o jeho díle.³⁶ Srbský národní list otiskl též dopis, který Kollárovi zaslali Lužičtí Srbové,³⁷ a poskytl Kollárovi možnost otisknout polemiku s knihou Štefana Horváta *Uiber Croatien, als eine durch Unterjochung erwobene ungarische Provinz*.³⁸ Peštansko-Budimskij Skoroteča přinesl také nástin Kollárova životopisu, zpracovaný podle Brockhausova naučného slovníku.³⁹ Kollárovy autority se dovolávali i autoři původních článků. Tak např. I. Fr. Jukić-Banjalučanin v článku Književstvo ilirsko, který byl otištěn v časopise Podunavka, zmiňuje se o Kollárovi v souvislosti se vzestupem ilyrského

³⁰ O književnoj uzaimnosti izmedju različni plemena i narječija slavjanskog naroda. Od Jovana Kollara, Preveo s nemačkog Dimitrije Teodorović, Beograd 1845.

³¹ O Književnoj uzaimnosti... od Jovana Kollara. Preveo s nemačkog Dimitrije Teodorović..., Podunavka 4 (1846), str. 64.

³² Stanko Vraz, O književnoj uzajmnosti... preveo Dim. Teodorović, Kolo, knj. 5, 1847, str. 88.

³³ Izvod iz Kolarovog cestopisa. (S obrazom narodnog nošiva br. 3.) PBS 1 (1842), str. 249–251, 254–255. Horvatska. (Iz Cestopisa J. Kolarovog, etc. Opisanje njegovog putovanja, god. 1841.), PBS 2 (1843), str. 317–318, 332, 349–350. Adriatičesko More. (Iz Cestopisa J. Kolarovog, etc.), PBS 2 (1843), str. 516–518, 527–528.

³⁴ Viz pozn. 17.

³⁵ Viz pozn. 15.

³⁶ Vedle článků v LMS srov. ještě: Joanna Kolar „O književnoj zaimnosti medju narodi i narečijama slavenskim“... na nemačkom jeziku, SNL 2 (1837), str. 200. Za savobšćij sojuz..., SNL 3 (1838), str. 25. Iz Pešte. Jovan Kollar, PBS 1 (1842), str. 247. Iz Pešte, PBS 1 (1842), str. 48. Od nekoga vremena..., Podunavka 3 (1845), str. 172.

³⁷ Pismo pr. gnu. Ioannu Kollaru evangeličeskom slovačkom propovědniku. U Serbskoj Budešina 1. Maja 1839, SNL 4 (1839), str. 139.

³⁸ Joann Kollar, Popravka, SNL 9 (1844), str. 180–182.

³⁹ A. A., Biografije zaslužnih Slavena. Kolar, PBS 2 (1843), str. 229–300.

písemnictví.⁴⁰ Píše tam mj.: „Slavni Kollar prve, da tako reknem, učenike svoga učenja o uzaimnosti stekao je u Ilirima, pred kojima Gaj od početka pa do danas zastavu nosi; sva ilirska dela i svi književnici dišu ovom svetinjom, bez koje nikakva slavjanska grana neće ploda prineti! Ovo su Gaj i ostali Ilirci dobro uviděli, onog se načala čvrsto držeći — Slavus sum... Mladež u Hrvatskoj i Slavoniji ovim putem ozbiljno napreduje, sva slavjanska narečija učeći i knjige čitajući...“⁴¹

Počátkem druhé poloviny čtyřicátých let objevil se v srbském tisku ojediněle i příspěvek protikollárovský; jeho autorem však nebyl Srb, nýbrž Slovák: Petar Gostinskij (= Petr Kellner). V příspěvku *Dopis iz Požuna*, který uveřejnila bělehradská Podunavka, píše autor s nadšením o Štúrově knize *Nárečja slovanskuo alebo potreba pisańja v tomto nárečji*.⁴² Ztotožňuje se s názory Štúrovými a vytýká v jejich duchu Kollárovi, že neprávem uznává jen čtyři slovanská nářečí. Štúr, který ve svém spise napočítal jedenáct slovanských nářečí a kmenů, vyložil podle Kellnera „ideju uzaimnosti slavjanske, iz shvatanja duha i istorije naroda slavjanskog“. Kellner si byl dobře vědom proslulosti Kollárovy slovanské koncepce; avšak „spis g. Štura... je proroštva Kollárova usavršenje u pravdi, istini shvatanja, književnoj uzaimnosti medju slavjanskim granama“.⁴³ S podobnou revizí kollárismu v souvislosti se Štúrovou odluhou setkáváme se pak téměř současně i v tisku ilyrském, jak o tom bude zmínka v dalších výkladech.

Třebaže tedy Štúrovy emancipační snahy narušily kollárovskou koncepci slovanské vzájemnosti a svými důsledky zasáhly i do unifikačního procesu jihoslovanského, byl právě Štúr jedním z nejzasloužilejších propagátorů Kollárova učení mezi Jihoslovany.⁴⁴ V letech 1836–1843, tedy ještě jako oddaný stoupenec Kollárův a Šafaříkův, vychoval Štúr na bratislavském evangelickém lyceu v kollárovsko-šafaříkovském duchu též značný počet mladých Charvátů a Srbů. Štúrovi srbští žáci z Vojvodiny byli pak i v srbském knižectví propagátory slovanské myšlenky.⁴⁵ Jak upozornil už před lety Jovan Skerlić (a po něm znovu Václav Burian), lze právě tomuto Štúrovi vlivu připsat zásluhu, že si pravoslavní Srbové od té doby přisvojili slovanskou ideu většinou v pojetí kollárovsko-šafaříkovském, a nikoli v koncepci a představách pravoslavných ruských slavjanofilů.⁴⁶

⁴⁰ I. Fr. Jukić Banjalučanin, *Književstvo ilirsko*, Podunavka 2 (1844), č. 29.

⁴¹ *Ibid.*, str. 77.

⁴² Petar Gostinskij, *Dopis iz Požuna*, Podunavka 4 (1846), str. 22–24.

⁴³ *Ibid.*, str. 23.

⁴⁴ Srov. S. A. Nikitin, *Ludovít Štúr a národnostný boj južných Slovanov v 30. a 40. rokoch 19. storočia*, Ludovít Štúr. Život a dielo 1815–1856, Sborník materiálov z konferencie Historického ústavu SAV, Bratislava 1957, str. 431–441. Srov. též Vladimír Maťaľ, *Štúr a Slovanstvo*, *ibid.*, str. 359–387, zvl. str. 364–366.

⁴⁵ Srov. Risto Ković, *Štúrovi srbski žiaci*, *Slovenský denník* 1936, č. 98. Srov. též Andrej Mráz, *Ludovít Štúr*, Bratislava 1948, zvl. str. 40 n.

⁴⁶ Srov. Jovan Skerlić, *Istoriija nove srpske književnosti*, str. 208 n. *Omladina i njena književnost*, str. 140 n. Srov. dále Václav Burian, *Národnostní ideologie česká a slovanská v jihoslovanském obrození*. Co daly naše země Evropě a lidstvu, Praha 1940², str. 252.

Štúrovi srbští žáci, mezi nimiž byli i pozdější čelní představitelé srbského národního života a literatury (P. Popović-Šapčanin, S. S. Miletić), tvořili pak jádro studentské organizace *Mladež srpska*; vznikla roku 1847 sloučením studentských kroužků v Bratislavě, Budíně a Pešti.⁴⁷ Její členové navázali brzy spojení s organizací *Družina mladeže srpske* na bělehradském lyceu. Výrazem slovanofilského citění srbské mládeže z Uher i z knížectví byly dva básnické almanachy: *Slavjanka* (1847) a *Neven-Sloga* (1849). *Slavjanka* byla věnována „rodu srpskom“; druhou část věnování „i narodu slavjanskom“ cenzor J. Subotić vynechal, aby nezbudil podezření z panslavismu.⁴⁸ Náplň *Slovanky* tvořily pouze příspěvky básnické. Miletićova báseň *Brodari* je dokonce uvedena mottem z Kollárovy Slávy dcery: „*My co jiní dokázali, máme...*“ (znělka 260). Ideovou dominantou celého almanachu je slovanství, jemuž se zde ještě podřizuje vlastenectví národní, srbské. *Slovanka* se tak stala nejpronikavější manifestací slovanického citění u Srbů v době předbřežnové a svědectvím duchovní spřízněnosti srbské mládeže s Kollárem a Štúrem. V novějších studiích však bývá právem poukazováno na skutečnost, že „konceptija panslavizma, kojom odiše *Slavjanka* čisto je literarna, knjiška, romantičarska, sanjalačka: ideja beskrvna, bez akcije, bez borbenosti, ideja koja ne crpe svoju snagu iz stvarnosti, koja lebdi u oblacima fantazije“.⁴⁹ A v souvislosti se *Slovankou* se připomíná vlastenectví B. Radičeviče, jehož první sbírka básní (*Pesme*, Vídeň 1847) vyšla téhož roku: „*Rodoljublje Branka Radičeviča, zato što nije živeo pod uticajem Štúra i Kollara, nego Vuka Karađžića, čisto je nacionalno srpsko rodoljublje, bez primesa slovačkog sve-slavenstva, njegovo rodoljublje je buntovno, borbeno, revolucionarno.*“⁵⁰

Třebaže spíše bezděky a patrně proti své vůli, zasáhl Kollár nepřímou i do sporů o oprávněnost ilyrského programu, které podnítila zejména Gajova myšlenka *Velké Ilyrie*, počítající se všemi jižními Slovany včetně Bulharů.⁵¹

Pokud šlo o Slovince, bylo Kollárovo stanovisko v tomto směru dáno už celkovou koncepcí čtyř „*hlavních slovanských kmenů a nářečí*“; koncepcí, v níž slovinská národnost a jazyk zaujímaly místo jen podružné. Slovinští Ilyrové v čele s Vrazem se také nejednou dovolávali Kollárovy autority, když jejich propagace ilyrského programu narážela v Kraňsku na nepochopení a odpor, zejména ze strany Prešerna a jeho lublaňských přátel. Národotvorné úsilí těchto slovinských buditelů bylo neslučitelné s Kolláro-

⁴⁷ Srov. Andrej Mráz, *Svetozar Miletić v Bratislave*, Bratislava 1 (1927), str. 564 n.

⁴⁸ Srov. Krešimir Georgijević, *Kollarova ideja...*, str. 87.

⁴⁹ Srov. Milan Petrović, *Omladina pre sto godina*, Stogodišnjica *Slavjanke*, LMS 134, knj. 382, 1958, str. 188–205.

⁵⁰ *Ibid.*, str. 196.

⁵¹ Srov. Fran Petré, *Poizkus ilirizma pri Slovincih (1835–1849)*, Ljubljana 1939. Anton Slodnjak, *O Stanku Vrazu kot slovenskom pesniku*, Slavistična revija 3 (1950), str. 65–90. Fran Ilešić, *Prešeren in Slovanstvo*, Ljubljana 1910. – Nikola Andrić, *Hrvatski ilirizam i Srpstvo*, Vijenac 4 (1894), str. 30–31, 46–47. Ilija Mamičić, *Ilirizam i Srbi*, Rad JAZU, knj. 247, Zagreb 1933, str. 1–91. Djuro Šurmin, *Hrvatski preporod I–II*, Zagreb 1903–1904, zvl. kap. *Hrvati i ostali Sloveni*, str. 271 n.

vým pojetím slovanské otázky. V satirickém epigramu *Bahači čtetvero bolj množnih Slave rodov* odmítl Prešeren jak Kollárovo učení, tak ilyrskou ideologii, přesvědčen, že i ta nejmenší slovanská národnost má právo na samostatnou existenci.⁵²

Rovněž mezi Srby měl ilyrismus své přívržence a odpůrce. Spory, které byly vedeny o jeho oprávněnost a životnost, omezovaly se však převážně jen na prostředí uherské, na Vojvodinu. Srbové z knížectví byli už ve třicátých a čtyřicátých letech, kdy tyto spory probíhaly, plně zaujati problémy, jež s sebou přinášela existence mladého samostatného státu i postupná třídní diferenciaci národní společnosti. Přesvědčení, že idea slovanské vzájemnosti v kollárovsčém a ilyrském duchu je především programem nesvobodných Slovanů žijících v Rakousku, zaměřovali se ve své slovanské orientaci téměř výhradně k Rusku, které je podporovalo už v zápase proti Turkům a od něhož očekávali pomoc a podporu i nadále;⁵³ s Ruskem je ostatně spojovaly odedávna církevní tradice pravoslavi. Z těchto důvodů ponechávali ilyrské plány na sjednocení všech Jihoslovanů téměř bez povšimnutí, považující je — jako praktičtí politikové — za nereálné a neuskutečnitelné. Poskytovali však Srbům z Vojvodiny možnost, aby bojovně přispěvky proti „ilyromanům“ otiskovali i v jejich časopisech.

V poměru k srbským stoupencům ilyrismu a jeho protivníkům nebylo Kollárovo stanovisko už tak jednoznačné jako u Slovinců. Jednak z toho důvodu, že ke Kollárovým srbským přátelům a příznivcům patřili — alespoň zpočátku — příslušníci obou táborů, jednak, a zejména proto, že Kollár sám neustále kolísal mezi svou dávnou náklonností k Srbům a bezvýhradným příklonem k ilyrskému programu.⁵⁴ Kompromisní postoj Kollárův projevil se už nedůsledností v samotném užívání termínů *Srb, srbský* — *Ilyr, ilyrský* při označení všech Jihoslovanů. Tuto terminologickou nedůslednost, jež však byla jen vnějším projevem celkově nevyhraněného názoru Kollárova na strukturu jihoslovanského „kmene“, nedovedl Kollár překonat ani v pozdějších letech, jak o tom svědčí závěr jeho rozpravy o vzájemnosti v německé verzi (1837), napsaný v době vrcholného vzepětí ilyrské vlny.⁵⁵

Nebylo tedy divu, že i ti Srbové, kteří jinak patřili ke Kollárovým přátelům, začali rázně vystupovat proti pronikání ilyrských snah, jakmile si uvědomili, že program národního sjednocení jihoslovanského v ilyrském pojetí začíná svými politickými důsledky vážně ohrožovat srbskou národní individuálnost. Spletitost a rozporuplnost celé tehdejší situace vystihuje po této stránce snad nejlépe skutečnost, že k nejradikálnějším odpůrcům ilyrství mezi uherskými Srby patřil *Teodor Pavlovič*, redaktor Srbského národního listu, ačkoli krátce předtím jako první propagoval Kollárovu rozpravu o slovanské vzájemnosti mezi Jihoslovany.⁵⁶

⁵² France Kidrič, *Prešeren I*, Ljubljana 1936, str. 112.

⁵³ Ilija Mamuzić, *Ilirizam i Srbi*, str. 79 n.

⁵⁴ Srov. Julius Heidenreich, *Kollár a „nářečí ilyrské“*, str. 119 n.

⁵⁵ Srov. Karel Paul, *Teodor Pavlovič, Ljudevit Gaj i Kollárova rasprava o slovanské književnoj uzajamnosti*, str. 81–84.

⁵⁶ Ilija Mamuzić, *Ilirizam i Srbi*, str. 68 n.

Boje o oprávněnost ilyrského programu, které dosáhly největší intenzity počátkem čtyřicátých let a nepřímo přispěly i k zákazu ilyrského názvu rakouskými úřady, nebyly však jen filologicko-učeneckými spory ani malicherným haštežením o termíny, jakkoli se při nich na obou stranách nejednou upadalo do malichernosti. Šlo v nich v podstatě o právo jednotlivých jihoslovanských národností na sebeurčení a o možnost jejich politické jednoty. Pozdější vývoj ukázal, že politická jednota Jihoslovanů byla možná, ba přímo nutná, že se však mohla uskutečnit na zcela jiných principech, než jak to předpokládal Kollár a jak o to vědomě usilovali záhřebští Ilyrové.

Pro vývoj Kollárových vztahů k obrození jihoslovanských národů a naopak platí vcelku to, co bylo příznačné i pro jeho poměr k ostatním Slovanům: zaujat svou romanticko-idealistickou představou jednotného Slovanstva v budoucnosti, nebral Kollár na vědomí dějinnou skutečnost – individuální vývoj jednotlivých jihoslovanských národností v samostatné a svébytné moderní národy, jak si to vynucoval a jak to podmiňoval proces rozvíjejícího se kapitalismu. Překvapen a předstížen spádem událostí, k nimž mnohdy dával sám podnět, nedovedl se přizpůsobit nové historické situaci, neporozuměl jí. Proto také nemohl do dalšího vývoje na slovanském jihu aktivněji zasáhnout, zůstává jen nezúčastněným, rozpačitým pozorovatelem.

Svou účastí v jazykově literárním obrození Jihoslovanů navazoval Kollár na starší tradice česko-slovensko-jihoslovanských styků, tradice, které ve dvacátých až čtyřicátých letech 19. století po stopách Dobrovského dále rozvíjeli a prohlubovali též ostatní čeští a slovenští buditelé – Kollárovi vrstevníci: *Hanka*, *Čelakovský*, *Safařík*, *Štúr*, *Erben*, *Havlíček*, *Michl* a jiní, méně význační pracovníci. Zvláště Safaříkovo působení mezi Jihoslovaný šlo vždy ruku v ruce s programem Kollárovým; vytvářelo pro něj podmínky a předpoklady, doplňovalo jej, nejednou dokonce s větším účinem i dosahem, než byl Kollárův.⁵⁷ Proto se vskutku dá hovořit o společném kollárovsko-safaříkovském podílu v česko-slovensko-jihoslovanských vztazích za obrození, alespoň pokud šlo o oblast srbskou a charvátskou.

Ve sporech, které se dotýkaly těch nejzávažnějších, nejnaléhavějších otázek obrozujících se slovanských národů, ve sporech, v nichž se řešil poměr jednotlivých národností slovanských k Slovanstvu jako celku, nemohl být opomenut ani Kollár, básník Slávy dcery a tvůrce vzájemnostního programu. Kollárovy autority se však dovolávali na podporu vlastních názorů ideoví protichůdci, jedna i druhá strana.⁵⁸ Je neobyčejně poučné

⁵⁷ O Safaříkově působení mezi Jihoslovaný srov. četné práce Karla Paula, a z nich zejména P. J. *Safařík a Gajův ilyrismus*, *Ceskoslovensko-jihoslovanská revue* 5 (1935), str. 138–144.

⁵⁸ Srov. Bogoslav Šulek, *Narodnost Slovaka*, *Danica* 11 (1845), str. 105 n. M. J. Hurban, *Slovensko a jeho život literární*, *Slov. pohľad* I, sv. 3 (1851), str. 97 n. Ivan Kukuljević, *Pogled v Stajersku, Beč, Peštu i Požun*, *Danica* 13 (1847), str. 33–36. Adolf Veber-Tkalčević, *Kratak opis duga putovanja*, *Danica* 13 (1847), str. 150–151. Ljudevit Štúr, *Gospodine uredniče*, *Danica* 13 (1847), str. 186–188. Adolf Veber-Tkalčević, *Odgovor gospodinu Lj. Šturu*, *Danica* 13 (1847), č. 51–52. Maks. (Prica) Pleševički, *O Lj. Šturu i slozi*, *Danica* 14 (1848), str. 43 n.

sledovat, jak se Kollárovy názory, ať už ve své programově teoretické formulaci nebo v básnické mluvě, uplatňovaly v historické praxi, v konkrétní problematice národnostních vztahů mezislovanských, jak se ve čtyřicátých letech 19. století utvářely soužitím Čechů, Slováků, Charvátů, Slovinců a uherských Srbů, žijících rovněž v habsburské monarchii. Rozbor těchto polemik z hlediska vztahu jejich autorů ke Kollárovi totiž ukazuje, že výklad Kollárova učení nebyl už v té době zdaleka jednoznačný, že sloužil nejednou cílům přímo protichůdným.

Jestliže konzervativní Charvát *Veber-Tkalčević* stál ještě na stanovisku tradičně chápané slovanské jednoty v kollárovském duchu, u jeho odpůrců (*Štúra*, *Hurbana*, *Price-Pleševičkého*, popřípadě i *Zechentera*), kteří se rovněž dovolávali Kollára, je už možno pozorovat, jak značně se jejich chápání slovanské otázky vzdálilo od svého původního kollárovského východiska. Citace dvojverší z Kollárovy Slávy dcery („*Cesty mohou být rozličné, jenom vůli mějme všichni rovnou*“), která se objevuje jak v článku Bogoslava *Šulka*, tak jako motto k básni Mirka *Bogoviće*, konečně pak i v apologetickém článku *Hodžově*, určenému českým čtenářům i domácím odpůrcům Štúrovy reformy, svědčí sice o tom, že básník Slávy dcery a iniciátor vzájemnostního programu zůstával nadále i pro záhřebské Ilyry i pro samy Slováky vlivnou autoritou, zároveň však ukazují, že vzhledem k souvislosti, v jaké ho oba Charváti (*Šulek*, *Bogović*) i *Hodža* citují, dochází u nich už k určitému ideologickému přehodnocení původního smyslu Kollárových veršů. Neboť všichni tři autoři citují Kollára proto, aby ospravedlnili Štúrovo počínání, jeho snahu o národní emancipaci Slováků a kodifikaci spisovné slovenštiny; aby dokázali, že Štúrův historický oprávněný krok se nezpronevřoval myšlence slovanství, slovanské solidarity a vzájemnosti, jak se domníval Kollár, jeden z nejradikálnějších *Čechobratrů protištúrských*.

Myšlenky a názory, které se ozvaly v polemikách o oprávněnost Štúrových emancipačních snah jak ze strany Slováků, tak od jejich přívrženců na slovanském jihu, nebyly nové. V podstatě týmiž argumenty hájil už o několik let dříve *Prešeren* v korespondenci se *Stankem Vrazem* své rozhodnutí pokračovat i za nepříznivých podmínek v práci na slovinském obrození, na povznesení slovinského jazyka a literatury.⁵⁹ Postačí srovnat *Prešernovy* dopisy *Vrazovi* z let 1837–1840, dopisy, v nichž vložil své stanovisko k *Vrazovu* rozhodnutí přidat se k záhřebským Ilyrům, s pozdějšími názory *Štúrovými*⁶⁰ (například ve spise *Narečja slovenskuo alebo potreba pisańja v tomto náreči* z roku 1846), zejména pak s jeho výrokem adresovaným rovněž *Vrazovi* v souvislosti s ilyrismem: „Ilyr je jako abstrakce, něco mrtvého, chladného. Jediné živé společenství je Slovansvo, ne Ilyrstvo; budiž každý Slovan ve svém zvláštním kmene.“⁶¹

⁵⁹ Srov. *France Kidrič*, *Prešeren I*, str. 312 n.

⁶⁰ Stálo by za vyšetření, do jaké míry byla shoda názorů *Prešernových* a *Štúrových* ovlivněna *Hegelovou* filosofií.

⁶¹ *Listy Ludovíta Štúra I. 1834–1843*. Pre tlač pripravil a poznámky napísal *Jozef Ambruš*, Bratislava 1954, str. 343 (list 148).

Prešernova nedůvěra ke kollárovské (a ilyrské) koncepci slovanské i jiho-slovanské jednoty, v níž by zanikla individuálnost menších slovanských národností, proniká pak i z jeho proslulého epigramu *Bahači četvero bolj množnih Slave rodov*, o němž už byla řeč. I ta nejmenší slovanská národnost měla podle Prešerna nárok a právo na samostatnou existenci jako rovnoprávný člen velké rodiny slovanských národů.

Nejvýrazněji však dokumentuje Prešernovo slovanské cítění, spojované vždy s důsledným demokratismem, báseň *Přípitek*, která pro svůj revolučně pokrokový obsah mohla být otištěna teprve v roce 1848.⁶² K podobným závěrům jako Prešeren a Štúr dospěl později i Havlíček, třebaže v politické praxi setrval a i nadále na stanovisku českoslovanské a ilyrské jednoty. V článku *Slovan a Čech* z roku 1846, který je jakýmsi účtováním s tradičním kollárovským chápáním Slovanstva, bilancí Havlíčkova dosavadního slovanského vývoje, výslovně prohlásil, že „Slované, totiž Rusové, Poláci, Češi, Ilyrové atd. nejsou jedním národem“, nýbrž řadou národů samostatných, svébytných.

Názory, k nimž v rozmezí pěti šesti let tak nebo onak dospívali Prešeren (nejdříve a nejdůsledněji), Štúr a Havlíček, svědčí o tom, že přibližně v polovině čtyřicátých let se už dovršoval proces konstituování novodobých (buržoazních) národů slovanských, žijících v rakouské monarchii, že představa moderního národa pronikla definitivně do vědomí reálně smýšlejících Slovanů. A třebaže se tehdy ani později docela neopouští širší zřetel slovanský v národně buditeckém programu i obrozenecké praxi, původní kollárovská koncepce slovanské vzájemnosti, vycházející z příznačného, dobové podmíněného předpokladu jediného slovanského národa i jazyka a počítající ve svém vzájemnostním programu jen se čtyřmi *hlavnějšími kmeny a nářečmi*, ztrácí už na své aktuálnosti a přitažlivosti.

Na místo romanticky idealizované a uměle udržované „Všeslávie“ nastupuje konkrétní historická skutečnost jednotlivých slovanských národů.

Ve srovnání se Slovinci vyznačovaly se vztahy Jana Kollára k srbskému obrození mnohem větší živostí a rozmanitostí; po nejedné stránce byly pro Srby přímo podnětné. Měly ráz osobní i písemný, přímý i knižní, ideologický i umělecký. Můžeme dokonce říci, že ze všech Jihoslovanů projevoval Kollár nejvíce zájmu a porozumění právě pro Srby, v nichž spatřoval vlastní představitele *jihoslovanského kmene*, který si podle jeho názoru uchoval své starobylé slovanské rysy v ryzí, nedotčené podobě. Přesto však Kollárův vliv v národně a sociálně osvobozovacím zápase Srbů a v jejich literární tvorbě neměl zdaleka takový dosah, jako v obrození chorvátském, na které zapůsobil Kollár nejpronikavěji a nejvšestranněji.

Tyto vztahy se týkaly převážně Srbů *uherských*, s nimiž byl Kollár i v čilých stycích osobních, zvláště za svého třicetiletého pobytu v Pešti

⁶² Český překlad v knize *Jaro národů ve slovanských literaturách*. Uspořádal a úvody opatřil Karel Krejčí, Praha 1948.

⁶³ Srov. Jovan Škerlić, *Omladina i njena književnost*, zvl. str. 139 n.

(1819–1849), jednom z hlavních srbských středisek obrozené činnosti v té době (vedle Nového Sadu a Sremských Karlovců).

Naproti tomu ona část srbského společenství, která byla spjata svými osudy se samostatným *srbským knížectvím*, zrodilým se ze dvou protitureckých povstání (1804 a 1815), projevovala o Kollárovu básnickou produkci a o jeho program slovanské literární vzájemnosti zájem poměrně skrovný. Vzhledem k celkové situaci v osvobozeném Srbsku, vzhledem k naléhavým společenským potřebám i k aktuálním problémům a úkolům, které vyplývaly z existence osamostatňujícího se mladého státu, nebyly u Srbů z knížectví pro recepci Kollárova díla ani dostatečné předpoklady. V druhé čtvrtině 19. století, kdy nesvobodní Slované v Rakousku spatřovali v programu slovanské vzájemnosti (nejprve literární, později též politické) jeden z neúčinnějších prostředků boje za nezávislost, byli Srbové v knížectví plně zaujati vlastní společenskou problematikou, jak ji přinášela postupná diference národní společnosti, třídní a politické zápasy, zejména boj obou dynastií o svrchovanou moc ve státě, jakož i pokusy tzv. ustavobranitelů o její omezení.

Těm nečetným buditelům, původem z obrenovičovského Srbska, kteří jako Ljubomir P. *Nenadović* (1826–1895) a Jovan *Ilić* (1824–1901) stáli v počátcích svého vývoje pod Kollárovým vlivem, ať přímým, ať prostřednictvím Ljudovíta Štúra, sloužila kollárovská koncepce slovanské vzájemnosti jen jako názorové východisko, jako ideová základna, z níž dříve nebo později dospívali k nacionalismu vyhradně srbskému.⁶³ A třebaže se ani později mezi Srby slovanská orientace docela neopouští, jak dosvědčuje Kollárovův vliv na počátky srbské *Omladiny* v druhé polovině let čtyřicátých (srov. zejména almanach bělehradského studentstva *Neven-Sloga* vydaný koncem let čtyřicátých a almanach uherských Srbů *Slavjanka* z roku 1847), podřizuje se stále více programu ryze nacionálnímu, srbskému. Čím více se od druhé poloviny 19. století přesouvá těžiště srbského národního života a kulturního dění do srbského knížectví, ukazuje se Kollárovo pojetí slovanské otázky pak i pro uherské Srby čím dále méně reálné a možné.

JAN KOLLÁR UND DIE SERBEN

Verglichen mit der slowenischen Aufklärung zeichneten sich die Beziehungen Jan Kollárs zu den Serben durch eine viel größere Intensität und Mannigfaltigkeit aus. Ihr Charakter war persönlich und schriftlich, direkt und indirekt, ideologisch und künstlerisch. Was die Südslawen betrifft, kann man sogar sagen, daß Kollár das meiste Interesse und Verständnis gerade für die Serben an den Tag legte, in denen er die eigentlichen Vertreter des südslawischen Stammes erblickte, eines Stammes, der seiner Ansicht nach seine alten slawischen Züge in ursprünglicher und reiner Gestalt erhalten hat. Trotzdem war jedoch Kollárs Einfluß in dem nationalen und sozialen Befreiungskampf der Serben und in ihrem literarischen Schaffen bei weitem nicht von solcher Bedeutung wie in der kroatischen Aufklärung, auf die Kollár am stärksten und vielseitigsten eingewirkt hatte. Seine Beziehungen betrafen vor allem die Serben in Ungarn, mit denen er auch in regem persönlichem Verkehr stand, insbesondere während seines dreißigjährigen Aufenthalts in Budapest.

Hingegen zeigte jener Teil der serbischen Volksgemeinschaft, die durch ihre Schicksale mit dem selbständigen serbischen Fürstentum verbunden war, für das dichterische Schaffen Kollárs und sein Programm der slawischen literarischen Wechselseitigkeit nur ein verhältnismäßig geringes Interesse. Die Serben des Fürstentums waren nämlich durch ihre eigene gesellschaftliche Problematik, gegeben durch die fortschreitende Differenzierung der Volksgemeinschaft, völlig in Anspruch genommen. Denjenigen unter ihnen, die am Anfang ihrer Entwicklung, entweder direkt oder durch Ljudevit Stúrs Vermittlung, unter Kollárs Einfluß standen, diente die Kollársche Konzeption der slawischen Wechselseitigkeit nur zum anschauungsmäßigen Ausgangspunkt, zu einer ideenmäßigen Grundlage, von der aus sie früher oder später zu einem ausgeprägt serbischen Nationalismus gelangten.

V. K.

